

Burlaka D.

Model of image of the ruler in the Ukrainian Baroque chronicles and Taras Shevchenko's works: comparative analysis

In this article the model of image of ruler in Barok' chronicles and Taras Shevchenko' poetry is investigated. The comparative analysis of specific of images in chronicles and poetry is made. The originality of images of hetmans in the chronicles of Samovydet, Hryhorij Hrabjanka, Samijlo Velychko, general elements of their outlooks are defined. It is underlined the development by Taras Shevchenko Barok traditions of making image of ruler. The specific of author interpretation of images of national leaders is determined.

Key words: Barok chronicles, Taras Shevchenko, Samovydet, Hryhorij Hrabjanka, Samijlo Velychko, the model of image of ruler, national leader.

УДК 811.161.2'38'255.4 (043) Шев

**В. Челпан, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НОВОГРЕЦЬКИХ ПЕРКЛАДАХ (ЗА КНИЖКОЮ "ЗАПОВІТ", ХІОС, 2011)

У статті розглянуто специфіку відтворення ідеологічних, культурно-естетичних і мовно-стилістичних домінант Шевченкового індивідуального стилю в умовах перекладу на новогрецьку мову в світлі модерних концепцій творчості у перекладі.

Ключові слова: ідіостиль, шевченківський вірш, концепція творчості у перекладі.

Шевченкове поетичне слово як об'єкт модерних лінгвістичних студій оприявнює цілу низку підходів, спрямованих на розв'язання проблем мовотворчості на мовному матеріалі різних структурних рівнів (І. Білодід, Л. Булаховський, Г. Грабович, В. Жайворонок, В. Ільїна, А. Кримський, В. Русанівський), декодування і сучасну інтерпретацію шевченкового вірша з позицій лінгвостилістики, лінгвопоетики і лінгвістики тексту (П. Волинський, М. Жовтобрюх, О. Забужко, Г. Ключек, М. Коцюбинська, А. Мойсієнко, Н. Слухай, В. Смілянська, Н. Чамата), вивченні інтертекстуальних вимірів шевченкового мовосвіту в межах національної і світової культури (Я. Дзира, І. Дзюба, М. Зубрицька, Є. Лебідь, Є. Нахлік, Б. Рубчак, Д. Наливайко). Колосальний доробок українського шевченкознавства щодо визначення домінант Шевченкового ідіостилу офірує дорогоцінний інструментарій тим, хто наважується відтворити художню модель світу митця засобами іншої мови і висуває надвисокі вимоги до якості результату перекладу з передтексту.

Попри наявність численних досліджень творчої спадщини Т. Шевченка в умовах перекладу мовами світу, проблема

відтворення ідіостилю художника слова у світлі сучасних концепцій творчості у перекладі (Р. Барт, М. Бахтін, В. Бен'ямін, Г. Косів, У. Куайн, Ю. Лотман, О. Ребрій, П. Тороп, О. Чередниченко, У. Еко) і досі залишається відкритою. Особливої актуальності означена проблема набуває для тих мов, якими твори Т. Шевченка перекладено фрагментарно і які залишають чимало теоретичних й прикладних завдань до розв'язання дослідниками перекладу і власне перекладачами. На сучасному етапі до таких мов відносимо й новогрецьку. Отже, визначаємо метою дослідження аналіз перекладів вибраних творів Т. Шевченка новогрецькою мовою з позицій відтворення авторського ідіостилю. Об'єктом дослідження слугують репрезентативні ознаки ідіостилю митця, а предметом аналізу виступає специфіка відтворення домінант Шевченкового індивідуального стилю у перекладах новогрецькою мовою. Досліджуваним матеріалом є переклади, які увійшли до збірки "Заповіт. Διαθήκη. Τὰς Σεισθένκο", укладеної Г. Маслюк і виданої під егідою Української ради миру у 2011 році на острові Хіос у Греції [див. 5]. Книжку, до якої увійшли привітальні послання першого президента України Л. Кравчука, поважних дипломатів В. Шкурова, В. Цибуха, дуже інформативні шевченкознавчі нариси С. Гальченка, К. Балабанова, Н. Басенко-Кормалі, Т. Андрущенко українською і новогрецькою мовами, автобіографічне "Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору "Народного Чтения" російською і новогрецькою мовами, а також вибрані поезії Т. Шевченка в оригіналі і новогрецькому перекладі було урочисто презентовано в Атенах з нагоди 150-річчя з дня смерті поета.

Розділ, в якому представлені поетичні твори Т. Шевченка, відкриває "Заповіт" у перекладі видатного грецького майстра слова Яніса Рицоса з першої збірки перекладів шевченкових поезій новогрецькою мовою, яку було видано у 1964 році з нагоди 150-річчя з дня народження поета. Передмову до видання написав Г. Спілйопулос, вступну статтю – грецька письменниця Еллі Алексіу [1, 672]. До збірки увійшло 28 творів поета, які окрім Я. Рицоса і Е. Алексіу переклали ще одинадцять грецьких поетів, серед яких Р. Бумі-Папа, Н. Папас, К. Пападакіс, С. Мавроїді-Пападакі, М. Дімакіс, І. Сімопулос [10, 210], на основі підрядкового перекладу, здійсненого студентами КНУ імені Тараса Шевченка під наглядом Т. Чернишової, зокрема найвідомішими в наші часи українськими елліністами Н. Клименко та О. Пономарівим. Решта перекладів 34 поезій у розгляданій збірці здійснена укладачкою Г. Маслюк у співпраці з Н. Лігеросом та Н. Басенко-Кормалі. Наукова новизна запропонованої розвідки полягає в тому, що вперше зроблено спробу проаналізувати специфіку відтворення домінант Шевченкового індивідуального стилю новогрецькою мовою з позицій

модерних перекладознавчих концепцій творчості: мовоцентричної, текстоцентричної і діяльнісноцентричної [8, 431 – 432].

Адекватне відтворення художніх смислів першотвору, текстових й підтекстових, залежить передусім від усвідомлення перекладачем ідейно-художніх домінант авторського твору і їхнього зв'язку із формою і змістом. На думку Г. Клочка, поезія Т. Шевченка оновлюється і увиразнюється з плином часу і набуває ознак елітарності, отже потребує добре підготовленого, обраного читача, з високою культурою художнього сприймання [3, 5–6]. Принагідно, підтримуємо думки дослідника, про те, що змістові пріоритети Т. Шевченка можуть зберігатися лише в ідеальній згармонізованості змісту і форми. Найменша фальш у змісті і недосконалість у формі "відбирає у твору життєдайну силу" [3, 7], принагідно підкреслимо, що це проекується і на впливовенну силу перекладацького метатексту.

Одразу зазначимо, що вочевидь перекладачі розгляданого видання не ставили перед собою високу мету ритмічного і метричного втілення характерного шевченківського вірша, побудованого на народній чотирискладовій стопі, у новогрецькому перекладі. Шевченкову лірику переказано загалом милозвучно і зв'язно за допомогою досить довільних ритмічних рисунків і рим, співзвучних у перекладі, проте не завжди співвіднесених із римованими рядками першотвору. Фрагментарно використано вільний вірш, але не завжди дотримано інтонаційно-синтаксичну будову, або ураховано кількість складів і наголосів у віршовому рядку, що також порушує авторські інтенції, щодо зв'язку форми і змісту і змінює вектор естетичного й емоційного впливу тексту на реципієнта.

Так, у вірші *"І небо невмите, і заспані хвилі..."*, написаному чотиристопним ямбом, якому передує рядок чотиристопного амфібрахія [9, 138], що повторює заголовні слова відчутно пригнічений настрій ліричного роздуму, який нівельовано у ритмічно й синтаксично трансформованих рядках перекладу: *"І небо невмите, і заспані хвилі; / І понад берегом геть-геть, / Неначе п'яний, очерет, / Без вітру гнеться. / Боже милий!"* – *"Ἀπλὺτος οὐρανός, νυσταγμένα κύματα / καὶ πάνω στὴ μακρινὴ ὁχθὴ / σα μεθυσμένα νεροκάλαμα / λυγίζουν χωρὶς ἄνεμο"*.

Поезія "Не женися на багатій" написана загалом правильним 14-складником з одним порушенням паузової системи в середині 14-складової строфи [9, 169], сповнений ритмічно окресленою тугою і розчаруванням. У перекладі разом з ритмічною і метричною будовою зникає і народнопісенний мотив, суголосний інтенції поета: *"Удвох, кажуть і плакати / Мов легше неначе / Не потурай: легше плакати, / Як ніхто не бачить"* – *"Μαζί, λένε, καὶ να κλαίς / εἶναι πτω ὠραία. / Μὴ χαρείς: καλύτερα να θρήνεις / χωρὶς να σε βλέπουν"*.

Вірш "Мені однаково, чи буду" написаний чотиристопним ямбом і увиразнений неметричним наголосом на першій стопі останнього

рядка [9, 189], який якнайкраще передає важке передчуття й тугу самотнього ув'язненого, у ритмічно і синтаксично перекроєному перекладі втрачає з безособовою структурою *однаково*, перекладеною особовим дієсловом *αβλαφω* контраст вступу і основної частини із пророцьким фіналом.

Розглядаючи шевченкове слово як досвід в аперцепційній системі поетичного тексту, А. Мойсієнко поєднує суто лінгвістичне уявлення про текст як систему компонентів, з яких він складається за певними правилами організації цих компонентів, з психологічними заувагами Виготського про текст як систему подразників, свідомо організованих із метою викликати естетичну реакцію [6, 16]. Відповідно, у перекладацькому декодуванні поетичного твору, особливо на лексико-семантичному ґрунті, передбачається врахування внутрішньотекстових елементів і аперцепційних моментів кожного слова на синтагматичному чи парадигматичному рівні. У мовно-образній картині світу поетичного ідіолекту дослідник зосереджує увагу на смислотворчих і текстоформативних функціях заголовних слів, повторюваних слів, образних слів, метафор, перифраз і символів, антропоморфізованих абстрактних понять, реалій і фольклорних слів, які створюють складні поетичні образи, фіксуються у загальному контексті поетової мовотворчості і в умовах перекладу вочевидь потребують добору постійного відповідника, який відтворюватиме компоненти значення і не вноситиме додаткових конотативних відтінків [7, 11].

В представлених перекладах, вочевидь через зворотній підхід до аналізу поетичного твору від знаку до тексту, а не від тексту до знаку, лексичні відповідники досить часто не набирають повного значення оригіналу, а лексичні заміни, застосовані там, де необхідно зберегти повторювані слова, словосполучення й речення, порушують внутрішні текстові зв'язки. Наприклад, *"...і серцем лину...лину я"*, дієслово *лину* відтворено синонімічними лексичними відповідниками *"πάω...τρέχω, τρέχω"* [5, 268 – 269], які до того ж не можна вважати контекстуально еквівалентними, адже Шевченкове *лину* тут означає *"пориватися, рватися до кого-, чого-небудь, кудись (серцем, думками і т. ін.)"* – *έλκομαι, παρασύρομαι*, а не передає рух. Теж саме у випадку добору відповідників *"...Радіють люде, що одпочинуть... серце одпочиває"* – *"Χαίρονται οι άνθρωποι και αναπαύονται...η καρδιά μου να ελαφραίνει"* [5, 268 – 269] застосовано недоречну синтаксичну трансформацію заміни складнопідрядного речення складносурядним й обрано різні відповідники для повторюваних слів.

Невиправдане опущення або лексико-стилістична заміна повторюваних слів руйнує образно-художню будову загально текстової структури і порушує сприйняття авторського задуму, адже

на думку Ю. Лотмана жодний із повторів у тканині художнього тексту не є випадковим щодо структури. Наприклад, у перекладі рядків: "*І мене в сем'ї великій, В сем'ї вольній, новій*" – "*Και στη νέα, ελεύθερη σας αγκαλιά εμένα σφίξετε*", у першому випадку семантично вагоме слово повторюване слово *в сем'ї*, замінено на перифрастичний відповідник *αγκαλιά – обійми*, у другому опущено взагалі. Так само, невиправданими видаються синтаксичні трансформації в умовах перекладу художньої мови Т. Шевченка з української на новогрецьку, у зв'язку з тим, що в останній цілком можливо дібрати синтаксичні відповідники для повного і адекватного відтворення експресивного синтаксису народної мови, якою послуговується митець для досягнення художньої мети, в якому Н. Слухай на тлі досліджень Т. Зайцевої, В. Ваценка, В. Русанівського, В. Ільїна, засвідчує перевагу простих неускладнених та складносуриядних, меншою мірою складнопідрядних додаткових і порівняльних речень, поєднувальні конструкції, найчастіше зі сполучником "і", типові повторювання зі стилістичною функцією різних членів речення, повтори за умови діалогізації мови, вставні конструкції і частки, засоби інтимізації, еліпси, асиндетон і т.д. У розгляданих перекладах досить часто не враховано ці особливості ідіолекту митця слова, наприклад: "*небо невмите, і заспані хвили*" – "*Ἀπλutos ουρανός, νυσταγμένα κύματα*" [5, 270] доречніше було б відтворити повним синтаксичним еквівалентом *Και ο ουρανός ἀπλutos, και τ'αγουξυτνημένα κύματα*, використавши більш влучний відповідник *αγουξυτνημένα* до епітета *заспані*.

Важливою характеристикою поезії Т. Шевченка, на думку Є. Лебідь, А. Мойсієнко, Н. Слухай, виявляється використання численних звернень і прикладкових зворотів, які інтимізують текстуальну тканину і надають відповідні конотації синтаксично спорідненим найменуванням: *Дніпро-батько, кінь-товариш, ніч-мати, чайка-вдовиця, Боже милий!* У випадках таких звернень дуже важливо зберегти у перекладі їхній інтимізований характер, притаманний Шевченковому ідіостилію: замість усіченого нейтрально маркованого відповідника *Θέε μου!* до *Боже милий!* застосувати інтимізоване *Καλέ μου Θεέ! Καλέ Θεούλη, Ωχ, Θεέ μου* тощо.

На окрему увагу перекладача Шевченкового слова заслуговують також метатекстуальні елементи у поетичній спадщині Т. Шевченка, які ґрунтовно розглядає Є. Лебідь [див. 4], а саме звернення до реципієнта, як до конкретного, так і до абстрактного (імпліцитного) читача; звертання до героя (героїні) твору; звертання до Бога, Божої Матері, долі; риторичні запитання; дистанційоване описання дійсності, замість її безпосереднього зображення; анонсування. У композиції текстів Т. Шевченко часто використовує пропущені рядки; "рамкове" зображення, присвяти, офірувані конкретним

особистостям, включення у тексти пісень; органічно вписаного у твір "тексту в тексті". Також, особливої уваги перекладача потребує відтворення зіставно-порівняльних конструкцій, в яких особа порівнюється з денотатами рослинного, тваринного і предметного кодів. У переважній більшості випадків, Шевченкові порівняння і персоніфікації контекстно-вмотивовані, забезпечують внутрішньотекстову і інтертекстуальну зв'язність, містять етноспецифічні одиниці. У таких випадках, для формування завершеної картини світу, слід також вдаватися до еквівалентного перекладу і уникати синонімії, чого не дотримуються перекладачі у переважній більшості випадків. Не можемо оминати увагою і твердження шевченкознавців, що однією із домінант ідіостилю Т. Шевченка є ітеративність – у термінах Ж. Деррида – повторюваність образів і тем. Це вимагає сферичного, цілісного підходу перекладачів до творчого спадку поета, який дозволить відтворити інтертекстуальні виміри мовотворчості Т. Шевченка.

Необхідно зауважити, що ця студія аж ніяк не претендує на повне і різнобічне висвітлення особливостей відтворення ідіолекту Т. Шевченка в новогрецьких перекладах і є лише пунктирним обрисом питань, на які не було знайдено прийнятних відповідей перекладачами аналізованого видання. Поза сумнівом збірка "Заповіт. Διαθήκη. Τάρας Σεβτσένκο" є гідним втіленням завдання, яке перед собою поставили укладачка, дослідники і перекладачі, а саме: "передати читачам своє щире захоплення і трепет" [5, 40] перед Кобзарем і знову звернути увагу грецькомовного читача на головну постать українського поетичного слова.

Проте для того, щоб відтворити потужну творчу енергію Шевченкової поезії засобами новогрецької мови, необхідно вивчити і передати максимально наближено до оригіналу досвід [6, 19–27] кожного Шевченкового слова на тлі значних наукових надбань українського шевченкознавства і елліністики, активний розвій якої протягом останніх десятиліть забезпечив ґрунтовну теоретико-методологічну базу з питань граматики новогрецької мови, її словотворення, лексикології, стилістики, діалектології, новогрецько-українського зіставного аналізу граматичних, словотвірних, лексичних явищ, перекладознавства та когнітивної лінгвістики [2, 3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький А. О., Чернишова Т. М. Еллі Алексіу – в зеніті / Андрій Олександрович Білецький, Тетяна Миколаївна Чернишова // А. О. Білецький. *Вибрані праці* / Упоряд. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Савенко А. О. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 672–673.
2. Клименко Н. Ф. Українська елліністика: Шляхи розвою / Ніна Федорівна Клименко // *Мовні і концептуальні картини світу*. – Вип. 39. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – С. 3–26.
3. Ключек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація / Ключек Григорій Дмитрович. – Тернопіль: Наєвчальна книга – Богдан, 2014 – 384 с.
4. Лебідь Є. М. Метатекст поезії Тараса Шевченка та українська література: давня і нова доба / Євгенія Михайлівна Лебідь. – К.: НВП "Видавництво "Наукова думка", 2012. – 166с.

5. Маслюк Г. Заповіт. Διαθήκη. Τάρας Σεβτσένκο. Χίος, 2011. – 383 с.
 6. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша / Мойсієнко Анатолій Кирилович // Дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Інститут українознавства Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 354 арк. – Бібліогр.: арк. 326–354.
 7. Перпльотчикова С. Є. Відтворення іділстилю Нікоса Казандзакіса в українських перекладах: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16. "Перекладознавство" / Світлана Євгенівна Перпльотчикова; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 201 с.
 8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія] / Олександр Володимирович Ребрій. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
 9. Слухай Н. Світ сакрального слова Тараса Шевченка / Наталія Віталіївна Слухай. – К.: Аграмедіагруп, 2011. – 227 с.
 10. Чернишова Т. М. Грецька література і Т. Г. Шевченко / Тетяна Миколаївна Чернишова // Т. М. Чернишова. Вибрані праці / Упоряд. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Савенко А. О. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – С. 210–212.
- Надійшла до редколегії 11.03.14**

Челпан В.

Отражение идиостиля Тараса Шевченко в переводах на новогреческий язык (на матеріалі книги "Завещание", Хиос, 2011)

В статье рассматривается специфика передачи идеологических, культурно-эстетических и лингвостилистических доминант идиостиля Тараса Шевченко в условиях перевода на новогреческий язык в свете современных концепций творчества в переводе.

***Ключевые слова:** идиостиль, шевченковский стих, концепция творчества в переводе.*

Chelpan V.

Recreation of Taras Shevchenko idiosyle in Modern Greek translations (based upon the book "The testament", Chios, 2011)

The article treats the peculiarities of the ideological, cultural, aesthetic and linguostylistic dominants of Taras Shevchenko individual style in Modern Greek translations in the framework of up-to-date creative translation concepts.

***Key words:** idiosyle, Shevchenko verse, creative translation concepts.*